

УДК 338 (091)

Федоренко Я.А. Черкаський національний університет
ім. Б.Хмельницького.

Федоренко Яніна Анатоліївна (1981 р.н.). У 2004 р. закінчила історико-юридичний факультет Черкаського національного університету. Аспірантка кафедри новітньої історії України ЧНУ ім. Б.Хмельницького. Тема кандидатської дисертації: “Зміни в культурно-духовному житті українського села в період хрущовської “відлиги””.

РОЗВИТОК СИСТЕМИ СІЛЬСЬКОЇ ТОРГІВЛІ В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ 1950- х – ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ 1960-х РОКІВ

Репрезентований у статті матеріал відтворює розвиток торгівлі в українському селі протягом періоду хрущовської “відлиги”, свідчить про труднощі та недоліки в її організації.

The material presented in the article reflects the development of the trading in Ukrainian village during the period of Khrushchev's “thaw”, mtestifies to difficulties and lacks of its(her) organization

На сучасному етапі історії велика увага приділяється розвитку торгівлі як одному із головних елементів економіки держави. Завжди дуже важливо звертатися до минулого як до одного із основоположних джерел і чинників формування сьогодення, а особливо – враховувати його уроки для створення міцної економічної системи і забезпечення гідного життя українського народу.

Із цієї точки зору цікавим для наукового дослідження виступає період “відлиги”. Соціально-економічні процеси цього часу мають великий резонанс у новітній історії України та безпосередньо вплинули на інфраструктуру сільської місцевості. Сфера торгівлі завжди виступала її важливим елементом, адже від її стану залежав і залежить добробут населення.

В історичній науці існує ще велика кількість слабо висвітлених аспектів функціонування торгівлі у сільській місцевості, що посилює актуальність даної теми. Мета статті полягає в спробі охарактеризувати розвиток системи сільської торгівлі з середини 1950-х до початку 1960-х років.

Проблеми сільської торгівлі слабо висвітлені у працях науковців. Цікавий матеріал про функціонування її мережі можна знайти у фундаментальній праці українських істориків “Історія Української РСР” [1], опублікованій у кінці 1970-х років.

Великий масив інформації міститься в архівних джерелах. Так, про будівництво сільських закладів торгівлі розповідається у довідках Міністерства сільського господарства при Раді Міністрів УРСР про роботу культурно-освітніх закладів, ґрунтовні дані про недоліки сфери сільської торгівлі заходяться у “Пропозиціях статистичного управління щодо покращання роботи на селі” [2], “Інформації Центрального статистичного управління при Раді Міністрів СРСР про купівлю непродовольчих товарів, пошив, ремонт одягу і взуття у громадян обстежуваних родин у Київській області за 1959 рік” [3] та “Інформації про виконання постанови Ради Міністрів УРСР від 12.12.1956 “Про поліпшення роботи Міністерств і відомств місцевих Рад депутатів трудящих Чернігівської області” [4].

Смерть Й.Сталіна започаткувала серію реформ, яких потребувало радянське суспільство. Якщо у місті робота побутової сфери і сфери обслуговування функціонувала задовільно, то у знекеровлених українських селах про нормальну роботу інфраструктури неможливо було навіть мріяти. Але саме життя вимагало від влади коректив, тому що політика безмежного жорстокого тотального контролю, характерна для попереднього етапу радянської історії, дала тріщину і вже погано функціонувала.

Реформування сільського укладу було вкрай необхідним, і це розуміло керівництво, яке прийшло до влади після смерті “вождя народів”. Зміни, якими характеризувався весь період “відлиги”, безпосередньо торкнулись і мережі сільської торгівлі.

Уже в середині 1950-х років, у період тотального будівництва, замість старих хаток-крамниць з'явилися нові будинки торговельних закладів, комбінатів побутового обслуговування, споруджені за типовими проектами. У деяких селах починають будуватися двоповерхові універмаги. У Донецькій області в цей час у багатьох селах було побудовано 50 універмагів, зокрема у Старобешівському, Володарському, Мар'їнському районах. Розпочав таке великомасштабне будівництво колгосп “Зоря” в селі Кирилівка [5]. У селах, розташованих недалеко від обласних та районних пунктів, відбувається спеціалізація крамниць (взуття, одяг, господарчі товари).

Але саме торговельне обслуговування населення перебувало у занепаді. Відразу помічалася низька культура торгівлі. Багато працівників слабо знали свої обов'язки в обслуговуванні покупців, тому що в самій підготовці кадрів торговельних працівників у той час існувало багато прогалин [6].

При більш уважному погляді виявлялися головні недоліки тогочасної сільської торгівлі: хронічні перебої з товарами першої необхідності, мала кількість сільських магазинів в окремих регіонах УРСР. На одну сільську торгову точку припадало в середньому 486 чоловік, а на міську – 324 [7]. У багатьох районах на один магазин припадало декілька сільських населених пунктів. Так, у Гадяцькому районі, в колгоспі “Велика Перемога”, на три населених пункти припадав тільки один магазин [8]. З такою ситуацією держава пробувала боротися. Так, у 1957 році у ряді областей було заплановано будівництво нових магазинів. Зокрема, у Чернігівській області у цьому ж році розпочалося спорудження 31 сільського магазину [9]. У Дніпропетровській області на 1957 рік було збудовано 50 нових магазинів і організовано 10 фургонів для торгівлі у віддалених селах [10].

У той же час вибіркоче обстеження сільських магазинів у 1955 році свідчить, що в кожному третьому з них були відсутні такі товари, як гас, сірники, мило, сіль тощо. Трьома роками пізніше, у 1959 році, Центральним статистичним управлінням було зафіксовано катастрофічну нестачу в державній і кооперативній торговельній сітці у сільській місцевості таких побутових товарів, як гончарний посуд, віники, щітки для побілки будівель, кошики, калози, які користувалися великим попитом у сільського населення [11]. В 1956 році, за даними Української спілки споживчих товарів, не заплановано було надавати сільським торговим точкам ряд товарів масового попиту: радіоживлення до радіоприймачів, адап-

тери, детектори, зовнішні антени, стрічки для друкарських машин, струни для інструментів, масляні фарби, машини для підстригання волосся, леза для безпечних бритв [12].

Існувала також проблема постачання в магазини села товарів масового вжитку, зокрема взуття та одягу. Основними товарами, які могло придбати сільське населення, були ситець і костюмні тканини. За даними Центрального статистичного управління, готовий одяг, особливо жіночий, купувався селянами у спекулянтів [13]. У малій кількості надходили у продаж меблі, велосипеди, радіоприймачі тощо. Швейні машини продавалися у державній кооперативній мережі тільки під закупку сільськогосподарської продукції. До того ж ціни на промислові товари стали значно вищими, ніж на сільськогосподарську продукцію. Сільські жителі мусили витратити чимало часу на пошуки необхідних промислових товарів у місті або звертатися до послуг перекупників.

Причинами цього явища були недостатня насиченість державної та кооперативної торговельної мережі окремими товарами, що користувалися попитом у населення, серйозні недоліки в роботі торговельних організацій, проникнення в торговельну мережу товарів низької якості, завезення товарів без урахування сезонності, невиконання місцевою і кооперативною промисловістю плану виробництва товарів підвищеного попиту і плану поставки їх торговельним організаціям.

Найбільшим гальмом у розвитку сільської торгівлі був випуск недоброякісних товарів промисловими підприємствами і проникнення їх у торговельну мережу. Ця проблема продовжувала існувати як весь період “відлиги”, так і в наступні періоди радянської, і української зокрема, історії. В усіх сільських населених пунктах знаходилася вона своє відображення. Так, у селах Гийче Рава-Руського району, Старий Яричів Новоярицького району, Підгірці Олеського району Львівської області було зафіксовано, що у місцевих магазинах знаходилося багато непридатного взуття, особливо на гумовій підшві, дуже низької якості, застарілих фасонів [14].

У магазини Ставищенського району Київської області увесь 1959 рік несвоєчасно завозилися сезонні товари. Великим попитом у сільського населення користувалися восени кирзові чоботи, але саме о цю пору року вони були відсутніми у продажу, в магазини Білоцерківського району постійно завозилися жіночі сукні застарілих фасонів [15].

Крім того, відсутність необхідного асортименту товарів у селах України в багатьох випадках була пов'язана з порушенням внутрішньогрупового і зростового асортименту з боку Голов-торгдоядгу. Наприклад, Олешенська райспоживспілка у Чернігівській області отримала бавовняні костюми з грубим порушенням ростів і розмірів. В основному у сільську мережу було відправлено костюми розмірів 44, 46 [16].

Проте навіть такий несприятливий стан щодо купівлі селянами готового одягу не міг спинити проникнення сучасних тенденцій у цій справі з міста у сільську місцевість. Відбулися зміни в зовнішньому вигляді сільських жителів. Село в цей період переходить на міський одяг – зникли навіть у літніх людей залишки минулого – свити, кобеняки, юпки та інші традиційні різновиди одягу. Найперше міського вигляду набув чоловічий костюм, потім зник традиційний жіночий одяг. Певного поширення в цей час набувають “вторинні форми матеріальної культури” – цивілізовані, перероблені модельєрами національні традиційні форми, як-от: чоловічі вишивані сорочки, деякі національні елементи жіночого одягу.

Чільне місце займала проблема продажу транспортних засобів сільському населенню. У 1950-х роках придбати автомобіль селянину вважалося справою на межі фантастики. На 1 червня 1962 року Центральним статистичним управлінням було зафіксовано, що сільське населення користувалося в основному велосипедами – 48,52 % на 100 селянських сімей, мотоцикли мали 2,62 %, а автомобілі знаходилися у власності 0,04 % сільських сімей [17]. У наступні роки почало виділятися трохи більше автотранспорту для продажу у сільській місцевості. Так, у 1963 році Укоопспількою було виділено 3500 автомобілів для продажу селянам УРСР: марки “Волга” – 970,

“Москвич” – 1360, “Запорожець” – 970 штук [18]. Продаж здійснювався переважно передовикам і спеціалістам сільського господарства, сільським учителям та лікарям, тобто пайовикам, що своєчасно сплачували внески. Для простих колгоспників навіть наприкінці періоду “відлиги” майже нереально було придбати автомобіль.

Але і в галузі торгівлі стали помітними позитивні тенденції. Поряд із значними недоліками відбулося поживлення товарообігу сільської торгівлі. У 1958 році він становив 2,6 млрд крб. [19]. За 1959 рік витрати селян на придбання непродовольчих товарів тільки на 0,5 % були нижчими, ніж у робітників, та складали відповідно 18 % – у перших і 18,5 % – у других, із них на купівлю тканин селяни витрачали 0,7 %, а робітники – 4,0 %, на придбання готового одягу – відповідно 16,7 % та 13,8 %, трикотажного одягу – 9,0 % і 29,9 %, шкіряного взуття – 19,5 % та 20 % [16, 28].

На початку 1960-х років все ще продовжувалась зберігатися відчутна дистанція між містом та селом щодо придбання товарів – городяни мали набагато більше можливостей купити якіснішу, моднішу продукцію, оскільки її асортимент був набагато більшим і доступнішим. Тоді як мешканці сіл продовжували звертатись до послуг спекулянтів, у яких вони могли, значно переплативши, дістати потрібні їм товари.

Література

1. Історія Української РСР: У 8 т. – 10 кн. – Т.7. – Кн.1. – К.: Наукова думка, 1979. – 390 с.
2. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України (далі – ЦДАВОУ). – Ф.2. – Оп.9. – Спр.264.
3. Там само. – Ф.582. – Оп.24. – Спр.806. – Арк.1-8.
4. Там само. – Ф.2. – Оп.9. – Спр.2649. – Арк.28-40.
5. Там само. – Спр.44968. – Арк.87.
6. КПРС в резолюціях і рішеннях з’їздів, конференцій і пленумів ЦК. 1898-1971 (Ін-т історії партії при ЦК Компартії України – філіал Інститут марксизму-ленінізму при ЦК КПРС). Видання 8-е, допов. і виправ. – Т. 8 (1959-1965). – К.: Політвидав України, 1981. – С.96.
7. ЦДАВО. – Ф.2. – Оп.9. – Спр.264. – Арк.28.
8. Там само. – Ф.582. – Оп.24. – Спр.806. – Арк.197.
9. Там само. – Ф.2. – Оп.9. – Спр.2649. – Арк.144.
10. Там само. – Арк.163.
11. Там само. – Ф.582. – Оп.24. – Спр.806. – Арк.228.
12. Там само. – Ф.2. – Оп.9. – Спр.2649. – Арк.10.
13. Там само. – Ф.582. – Оп.24. – Спр.806. – Арк.194.
14. Там само. – Арк.99.
15. Там само. – Арк.60.
16. Там само. – Арк.223.
17. Там само. – Спр.1035. – Арк.1.
18. Там само. – Оп.10. – Спр.3089. – Арк.145.
19. Історія Української РСР: У 8 т. – 10 кн. – Т.7, Кн.1. – С.497.
20. ЦДАВО. – Ф.582. – Оп.24. – Спр.806. – Арк.28.

Надійшла до редколегії 24.11.2007 р.